

Влада Попазогло

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

ПІВДЕННИЙ КАВКАЗ ЯК РЕГІОН НЕФОРМАЛЬНОЇ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ

Vlada Popazoglo

State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskyi», Ukraine

SOUTH CAUCASUS AS THE REGION OF INFORMAL INSTITUTIONALIZATION OF POLITICS

The article examines the manifestations of informal institutionalization in the countries of South Caucasus. It reveals the influence of subversive informal institutions on the political systems of Azerbaijan, Armenia and Georgia. It draws attention to such institutions as corruption, clanism, nepotism, favoritism, neo-patrimonialism. The author indicates the main differences in the subversive institutions implementation in the countries of the region and defines conditions that promote or hinder the rooting of informal subversive institutions in the political system of the post-Soviet states of South Caucasus.

Keywords: informal subversive political institutions, Azerbaijan, Armenia, Georgia, corruption, nepotism, clanism, favoritism.

Південний Кавказ – регіон значної політичної турбулентності. Азербайджан, Вірменія та Грузія відзначаються порівняно виразнішою традиційністю та патріархальністю, ніж інші пострадянські держави (винятком є хіба що центральноазійські держави). Жодна політична система не функціонує без неформальної діяльності, але рівень представлення у ній саме підривних інститутів є відмінним. Для держав Південного Кавказу характерні кровно-родинні (кланові) відносини, проте відзначимо, що рівень їх впливу на політичні системи держав регіону сьогодні не є однаковим. Відповідно, хоч неформальна інституціалізація і є відмінною рисою усіх трьох пострадянських держав Південного Кавказу, але вплив підривних неформальних інститутів на кожну із них різниться. Дослідити спільні та відмінні особливості руйнівного впливу неформальних підривних інститутів на політичні системи держав регіону є нашим дослідницьким завданням. До таких інститутів найперше відносяться корупція, клановість, непотизм, фаворитизм, неопатримоніалізм та ін.

Найперше відзначимо, що від початку незалежності у державах Південного Кавказу «замість розвитку інститутів громадянського суспільства та політичної конкуренції значну роль у суспільно-політичних процесах [...] почали відігравати не правові, а кланові механізми»¹. Американська дослідниця Дж. Ведел, характеризуючи посткомуністичні держави, уживає термін «кланові держави». Вона зауважує, що державах такого типу «окремі клани, кожен з яких контролює власність і ресурси, так міцно ідентифікуються з конкретними міністерствами чи інституційними сегментами уряду, що їх цілі та діяльність подекуди видаються ідентичними»². Симбіоз формальних і неформальних інститутів у державах Південного Кавказу зумовив неопатримоніалізм.

Азербайджан є прикладом держави фасадної демократії. Ю. Нісневич визначає політичний режим цієї держави як неоавторитарний персоналістський династичний (Г. Алієв, І. Алієв)³. Важливе місце у суспільно-політичному житті належить кланам, наймогутнішим із яких є клан

¹ Маркедонов, С. (2007). Постсоветский Южный Кавказ: традиционализм плюс модернизация. *Прогнозис*, 1, 333.

² Wedel, J. (1999). Rigging the US-Russian Relationship: Harvard, Chubais, and the Transidentity Game. *Demokratizatsiya*, 4, Vol. 7, 480.

³ Нісневич, Ю. (2017). Современный авторитаризм и коррупция. *Мировая экономика и международные отношения*, Vol. 61, Is. 1, 116.

Алієвих-Пашаєвих. Політична система Азербайджану залишається закритою та непрозорою. Владна верхівка цієї держави є корумпованою за відсутнього громадського контролю за владою. Спротив суспільства підривним інститутам незначний. Практично відсутні практики колегіальності у прийнятті політичних рішень. Азербайджанські експерти пояснюють це ментальними причинами (рішення приймає той, хто головний у сім'ї), коли важливою є наявність одноособової «твердої руки»¹. Клановий характер азербайджанської влади проявляється й у політичному непотизмі, наприклад, син Президента Азербайджану І. Алієва – Г. Алієв-молодший є депутатом парламенту, дружина глави держави – М. Алієва – у 2017 р. була призначена першим віце-президентом держави.

Неформальні інститути процвітають за умови наступу на демократичні цінності. Внутрішня політика останніх років засвідчує агресивність виконавчої вертикалі Азербайджану задля «мінімізації критики та протестних настроїв, які розгорталися на тлі нестримної економічної кризи (зростання інфляції, скорочення видобутку та експорту енергоносіїв, дефіцит бюджету тощо)»². Владний режим Азербайджану фактично витіснив із країни майже усі незалежні громадські організації; в країні переслідуються незалежні медіа, заборонені іноземні гранди (з 2012 р.). Азербайджанські суди виносять політично мотивовані рішення проти правозахисників і журналістів; фактично судова система стала інструментом покарання інакодумців. Ввладний режим створив атмосферу, коли протидіяти неформальним підривним інститутам нікому.

Азербайджан слугує прикладом того, як «усередині неопатримоніальної бюрократії центральні, стрижневі позиції належать клієнтарно-патронажній мережі, що утворюється навколо постаті глави держави. Її очолюють віддані особисто йому люди, яким належать ключові позиції в державному й партійному апаратах, які контролюють силові міністерства й основні галузі економіки»³.

Вочевидь, значний вплив неформальних підривних інститутів в Азербайджані пояснюється тим, що держава має значний дефіцит сучасних форм громадського життя. Політична та правова культура в країні є недостатньо розвинутою, фрагментарною, а західні норми політичного, економічного та соціального життя не імплементовані. Національна політична культура підживлюється укоріненими традиціями; релігійний чинник важливий при виборі поведінкової моделі азербайджанських суб'єктів політики. Це політична культура східного типу. Канали трансляції інформації не розвинені, а політики є невідкритими, непублічними. Неконвенційні форми політичної участі населенням у своїй більшості не сприймаються. Азербайджанські експерти вважають, що населення «свідомо відсторонюється від політики», «слабко виражена культура політичної участі», а владі вигідно стримувати розвиток політичної культури громадян, позаяк управляти аполітичною масою авторитарному режиму простіше⁴. Стабільність – домінуюча політична цінність для азербайджанців; усе підпорядковано її забезпеченню. Політично нейтральних, індіферентних громадян є більшість.

У Вірменії існує корпоративний тип (політико-економічні групи)⁵ режиму як різновид неоавторитарного. Вірменські керівні еліти є узалежненими від різних груп тиску, які мають кланову природу⁶. За роки незалежності у Вірменії зміцніли авторитарні тенденції, свідченням чого є найперше дуже слабкий механізм оновлення еліт; при владі фактично перебувають одні і ті ж лідери, переплетені фінансовими, дружніми та ін. зв'язками. Як результат, довкола такого неформального угруповання створився цілий конгломерат бюрократичних і бізнес-структур.

¹ Каспэ, С.И. (Ed.). (2017). *Политическая культура постсоветских стран: экспертная рефлексия*. Москва: ООО «Фирма “Адапт”», 17-36.

² Кушнарков, І.В. (2017). Політична корупція як механізм функціонування авторитарного режиму Азербайджану. In Матеріали Х науково-практичної конференції «Суспільні науки сьогодні». Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 148.

³ Стойко, О. (2016). *Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах*. Київ: Логос, 112.

⁴ Каспэ, С.И. (Ed.). (2017). *Политическая культура постсоветских стран: экспертная рефлексия*. Москва: ООО «Фирма “Адапт”», 28.

⁵ Нисневич, Ю. (2017). Современный авторитаризм и коррупция. *Мировая экономика и международные отношения*, Vol. 61, Is. 1, 116.

⁶ Балаян, А. (2012). *Политические трансформации в постсоветской Армении: проблемы адаптации и перспективы интеграции в современный мир*. Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 7.

Вірменський дослідник М. Золян констатує, що «поєднання “блатних” і традиційних кавказьких цінностей підкреслюють превалюючу прихильність людини до таких неформальних структур, як сім’я або ж коло друзів над громадянською прихильністю до суспільства»¹. Формуванню кланової системи сприяли економічний регрес, слабкість формальних політичних інститутів тощо. Натомість «кланова групова ідентичність сформувалася швидко і почала використовуватися для власної легітимації членами неформальних ієрархічних груп»². О. Іскандарян констатував, що «в умовах крайньої мізерності природних ресурсів неминуче формується коаліція представників торгового та виробничого капіталів, регіональних князьків і держслужбовців»³.

Для Вірменії характерний дефіцит прозорості діяльності уряду; корупція існує на усіх рівнях влади; обмежена незалежність судової влади; звужені можливості громадян щодо зміни влади. Також відзначимо вкрай низький рівень довіри до державних і громадських інститутів, розповсюджений соціальний песимізм⁴. Не сформувалися партії, які б представляли інтереси певних соціальних груп, а вірменське суспільство ще не набуло такого рівня політичної культури, яка передбачає усвідомлення необхідності організованого представництва інтересів у парламенті⁵.

Природно, що за таких позицій формальних інститутів зростає роль неформальної інституціоналізації, зокрема, кланів. Ф. Фукуяма вбачає одну з найбільших проблем Вірменії – саме у державних інститутах, якості держави; корупція та патронаж у цій державі, на його думку, становлять істотну небезпеку⁶. Поділяємо думку Ф. Фукуями, особливо в частині оцінки руйнівного впливу корупції, адже її рівень є таким, що загрозовий для національної безпеки та розвитку вірменської державності. Хоч у Вірменії діє низка антикорупційних інститутів, їх діяльність видається штучною. А. Тадевосян припускає, що причиною поширення корупції у Вірменії є менталітет; більшість залучених у корупційні схеми не кваліфікують свої дії як злочинні⁷. Отже, у Вірменії зберігається високий рівень толерування корупції, корупційний прагматизм, що є наслідком низької антикорупційної культури населення. Втім, можна виділити одну сферу, де боротьба з корупцією справді помітна – армія. Після воєнних дій 02-05.04.2016 р. (т. зв. «Чотириденна війна») було проведено масштабну антикорупційну кампанію, яка показала розтрата державних коштів, виділених на безпеку держави. До цих подій корупція узагалі не сприймалася як можлива загроза національній безпеці Вірменії.

Демократизація Вірменії, і відповідно зменшення роль неформальних підривних інститутів у політиці, на нашу думку, напругу узалежнені від формування модерної демократичної культури. Поки що, видається, суб’єкти політики Вірменії різних рівнів діють відповідно до тих імперативів, які корінням сягають ще радянського минулого. Політична культура вірмен у своїй більшості зорієнтована на колективізм; значним є вплив патерналізму; високими є очікування на вирішення проблем «зверху»; увиразнений правовий нігілізм; низькою є політична активність тощо. Відповідно, інституції громадянського суспільства, які найперші покликані протидіяти неформальним підривним інститутам політики, сформовані слабо.

Приклад Азербайджану та Вірменії демонструє, як неформальні мережі лояльності можуть справити руйнівний вплив на політичні системи перехідних суспільств. Неформальні інститути стали тими механізмами, за допомогою яких політичні еліти зміцнювали свої позиції, посилювали своє домінування; природно, що вони зацікавлені в їх збереженні.

І у Вірменії, і в Азербайджані перехід до нових політичних інститутів здійснювався не через заміщення діючих інститутів новими, а шляхом «нашарування (впровадження нових правил, які

¹ Золян, М. (2011). Южный Кавказ – 20 лет независимости, «Бархатная революция» в Армении: достижения и неудачи. Фонд Фридриха Эберта, 55.

² Балаян, А. (2012). *Политические трансформации в постсоветской Армении: проблемы адаптации и перспективы интеграции в современный мир*. Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 7.

³ Искандарян, А. (2011). Армения между автократией и полиархией. *Pro et Contra*, 3-4, 19.

⁴ Микаелян, Г. (2013). Общество и коррупция в Армении. <<http://theanalyticon.com/?p=3673&lang=ru>>.

⁵ Искандарян, А. (2011). Армения между автократией и полиархией. *Pro et Contra*, 3-4, Vol. 15, 26.

⁶ «Армения, в отличие от Грузии, не может расширить связи с Европой». *Отповедь Фрэнсиса Фукуямы* (2017). <<http://www.armenianreport.com/pubs/165222/>> (2017, листопад, 19).

⁷ Мартиросян, Т. (2017). *Борьба с коррупцией в Армении. Миф или реальность*. <<https://jam-news.net/?p=21073&lang=ru>> (2017, листопад, 30).

діють одночасно з існуючими, не в останню чергу завдяки неформальним практикам) та зміщення (зміни у зовнішньому середовищі не знайшли свого відображення у перегляді правил, що більш характерно для авторитарних режимів, які формально набули певних ознак демократичності, однак механізм управління країною залишився старим)»¹.

Утім, помітні окремі відмінності інституційного дизайну Вірменії від Азербайджану. Зокрема, якщо в Азербайджані процедура декларування доходів, майна державних службовців не запущена, то у Вірменії вона існує. Це, щоправда, не зумовлює антикорупційних розслідувань з огляду на зміст цих декларацій: все майно завбачливо записується на третіх осіб, родичів. Також, на відміну від Азербайджану, Вірменія активно оновлює виборче законодавство, запроваджує нові механізми мінімізації корупційних ризиків в електоральному процесі. Наприклад, на останніх парламентських виборах (2017 р.) застосовано сканери для зняття відбитків пальців виборців на дільниці (відзначено часті технічні збої); велось відеофільмування на дільницях з онлайн-трансляцією; криміналізовано голосування за іншого виборця та ін. Ці заходи мали б мінімізувати електоральну корупцію у Вірменії. Але спостерігачі та опозиція фіксували значні порушення на виборах-2017, які спрямовувалися на перемогу Республіканської партії С. Саргсяна.

Лідером регіону Південного Кавказу у протидії неформальним підривним інститутам політики є Грузія, яка обрала вектор європейських цінностей. Найперше, ця держава різко контрастує з Азербайджаном і Вірменією за рівнем присутності такого підривного інституту, як корупція. Якщо в Індексі сприйняття корупції за 2016 р. Грузія зайняла 44-е місце, то Вірменія – 113-е місце, а Азербайджан – аж 123-є. Втім, успіхи Грузії у протидії корупції стосуються мінімізації побутової, бюрократичної корупції, меншою мірою – політичної.

Фактично «реформаційний досвід Грузії став яскравим прикладом того, як пострадянська патріархальна держава здатна на справжній цивілізаційний ривок»², адже ще в першій половині 1990-х років в Грузії панував справжній хаос – дрібні «князьки» контролювали більшу частину країни. Приклад Грузії слугує доказом того, що неформальні інститути змінюються і можуть бути змінені. Утім цей досвід не варто ідеалізувати, позаяк Грузія ще не завершила важливі інституційні реформи, а тому непотизм, фаворитизм, непрозорість прийняття важливих державних рішень, топ-корупція, клановість залишаються характеристиками цієї держави.

У Грузії наявна сильна виконавча влада; можна говорити про її високу концентрацію за водночас слабкої системи стримувань і противаг, що створює умови для потенційного зловживання владою. На часі – посилення системи стримувань і противаг, що уможлиблюється в контексті внесених до грузинської Конституції у 2017 р. змін (перехід до парламентського правління і звуження повноважень президента).

Проведене дослідження дозволяє зробити низку висновків.

1. Політичні режими Азербайджану та Вірменії не є відповідні стандартам демократії. Вони відносяться до неавторитарних і саме це сприяє розвитку неформальних підривних інститутів політики, найперше корупції, клановості, непотизму. Натомість обраний Грузією курс на євроатлантичну інтеграцію зобов'язав перехід до європейських демократичних цінностей, серед яких нетолеруються непотизм, фаворитизм, клановість та інші неформальні підривні інститути. Обраний Грузією зовнішньополітичний вектор не означає цілковите зникнення неформальних підривних інститутів, але він зумовив зміну інституційного дизайну, за якого переформатувалося співвідношення формальних і неформальних інститутів політики.

2. Для домінуючої частини населення Азербайджану та Вірменії характерне збереження патріархального типу політичної культури. Вони не настільки модернізувалися, щоб проігнорувати в ім'я демократичних цінностей кланові зв'язки. Громадянське суспільство в обох державах є слабким (найперше, через владні переслідування, особливо в Азербайджані). Це й виступає головними причинами укоріненості неформальних підривних інститутів політики в Азербайджані та Вірменії. У Грузії помітно поменшало кланів у політиці; населення відзначається в межах регіону високою грамотністю та прозахідною орієнтацією. Звичайно, основні сподівання на появу активістської політичної культури покладені на молоде покоління, яке найперше уособлює, як

¹ Стойко, О. (2017). *Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах*.

Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 6.

² Кушнар'ов, І.В. (2017). Політична корупція: грузинський варіант. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Олеса Гончара. Серія Філософія. Соціологія. Політологія*, 3, 5.

засвідчують соціологічні дослідження¹, грузинську продемократичну орієнтацію. Водночас не можна заперечувати те, що традиціоналізм глибоко вкорінений у грузинському суспільстві.

3. Корупція в Азербайджані та Вірменії сприймається як ендемічне і глибоко інституціоналізоване явище, яке проникло у всі сфери життя за допомогою укоріненої мережі політичного патронажу, тісно пов'язаної з політичною елітою. У населення Азербайджану та Вірменії зберігається культура корупційної толерації. Опитування громадської думки виявляють, що населення країн Південного Кавказу попри сприйняття корупції як невід'ємної частини повсякденного життя, не розглядає її як ментальну характеристику. Натомість, поширення неформального інституту корупції сприймається як результат попереднього контролю над територією регіону різних імперій із розвиненою корупційною культурою – Росії, Туреччини, Персії².

4. З одного боку, на тлі ситуації в інших державах Південного Кавказу, Грузія володіє більшою свободою, має істотніші успіхи у модернізації державних інститутів та протидії неформальним деструктивним інститутам політики. З іншого боку, в оцінках підтримки демократії у Грузії треба враховувати збереження у цій державі елементів патріархальної політичної культури, які визначають специфічні форми влади та субординації. Відзначимо, що наприкінці 2017 р. були внесені суттєві зміни до Основного Закону Грузії, які найперше стосуються системи стримування та противаг, а також модернізації виборчої системи. Це є підґрунтям для подальших інституційних реформ, спрямованих проти високої концентрації виконавчої влади за водночас слабкої системи стримувань і противаг.

5. На динаміку розвитку неформальних інститутів у державах Південного Кавказу істотно впливають формальні інститути, наприклад, інститут глави держави (обсяг його повноважень). У Вірменії в 2015 р. шляхом референдуму підтримано перехід до парламентської республіки. В Грузії конституційна реформа 2017 р. передбачає перехід до парламентської форми правління (звуження повноважень президента та його вибори парламентом (з 2024 р.)). Натомість в Азербайджані існує президентська республіка (суперпрезидентіалізм, «спадкова республіка»). Відповідно, політика Вірменії є фактично конкуренцією кланів, представлених у Національних зборах, а в Азербайджані – главою держави та кланом, до якого належить він.

References:

1. «Armeniya, v otlichie ot Gruzii, ne mozhет rasshirit' svyazi s Evropoj». Otpoved' Frehnsisa Fukuyamy [«Armenia, unlike Georgia, cannot expand its ties with Europe». The rebuke of Francis Fukuyama] (2017). <<http://www.armenianreport.com/pubs/165222/>> [in Russian].
2. Balayan, A. (2012). *Politicheskie transformacii v postsovetskoj Armenii: problemy adaptacii i perspektivy integracii v sovremennyj mir* [Political transformations in post-Soviet Armenia: problems of adaptation and prospects for integration into the modern world]. St. Petersburg: European University Publishing House [in Russian].
3. Iskandaryan, A. (2011). Armeniya mezhdru avtokratie i poliarhie [Armenia between autocracy and polyarchy]. *Pro et Contra*, 3-4, Vol. 15, 19-28 [in Russian].
4. Kaspe, S.I. (ed.). (2017). *Politicheskaya kul'tura postsovetskih stran: ehkspertnaya refleksiya* [Political culture of post-Soviet countries: expert reflection]. Moscow: Adapt [in Russian].
5. Kushnarov, I.V. (2017). Politychna korupcija jak mexanizm funkcionuvannja avtorytarnoho rezhymu Azerbajdzhanu [Political corruption as the mechanism of functioning of the authoritarian regime in Azerbaijan]. Materialy X naukovo-praktychnoji konferenciji «*Suspilni nauky sohodni*» [The materials of the 10th scientific-practical conference «*Social sciences today*»]. Vinnytsia [in Ukrainian].
6. Kushnarov, I.V. (2017). Politychna korupcija: hruzynskij variant [Political corruption: Georgian variant]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu im. Olesia Honchara. Cerija Filosofija. Sociolohija. Politolohija* [The bulletin of Dnipropetrovsk University named after Oles Honchar. Philosophy, Sociology, Political science], no. 3, 4-12 [in Ukrainian].
7. Markedonov, S. (2007). Postsovetskij Yuzhnyj Kavkaz: tradicionalizm plyus modernizaciya [Post-Soviet South Caucasus: Traditionalism plus Modernization]. *Prognosis*, no. 1, 332-348 [in Russian].
8. Mikaelyan, H. (2010). Vnutrennyaya politika sovremennoj Gruzii [Domestic policy of modern Georgia], *21-y vek* [21st century], no. 2, 57-69 [in Russian].

¹ Sumbadze, N., Tarkhan-Mouravi, G. *Democratic Value Orientations and Political Culture in Georgia* <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan004780.pdf>> (2017, грудень, 02).

² Мириманова, Н. (2006). *Коррупция и конфликты на Южном Кавказе*. Д. Клейн (Ed.). International Alert, 15.

9. Mikaelyan, H. (2013). Obshchestvo i korrupciya v Armenii [Society and corruption in Armenia]. <<http://theanalyticon.com/?p=3673&lang=ru>> [in Russian].
10. Mirimanova, N. (2006). Korrupcija i konflikty na Juzhnom Kavkaze [Corruption and Conflict in the South Caucasus]. D. Kleyn (Ed.). International Alert [in Russian].
11. Nisnevich Yu. A. (2017). Covremennyj avtoritarizm i korrupciya [Modern authoritarianism and corruption]. *Mirovaya ehkonomika i mezhdunarodnye otnosheniya* [World Economy and International Relations], Vol. 61, Is. 1, 108-120 [in Russian].
12. Stoyko, O.M. (2016). *Transformatsiia politychnykh instytutiv u suchasnykh perekhidnykh suspilstvakh* [The transformation of political institutions in contemporary transitional societies]. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
13. Stoyko, O.M. (2017). *Transformatsiia politychnykh instytutiv u suchasnykh perekhidnykh suspilstvakh* [The transformation of political institutes in contemporary transitional societies]. Kyiv: Volodymyr Koretskyi Institute of State and Law, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
14. Sumbadze, N., Tarkhan-Mouravi, G. *Democratic Value Orientations and Political Culture in Georgia*. <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan004780.pdf>>. [in English].
15. Wedel, J. (1999). Rigging the US-Russian Relationship: Harvard, Chubais, and the Transidentity Game. *Demokratizatsiya* [Democratization], 4, Vol. 7, 469-499 [in English].
16. Zolyan, M. (2011). Yuzhnyj Kavkaz – 20 let nezavisimosti [The South Caucasus – 20 years of independence], «Barhatnaya revolyuciya» v Armenii: dostizheniya i neudachi. [«Velvet revolution» in Armenia: achievements and setbacks]. Friedrich Ebert Foundation [in Russian].